

УДК 378.011.3-051:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

Юрій КАЛИЧАК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

Бібліографічний опис статті: Каличак, Ю. (2023). Підготовка фахівців дошкільного профілю в процесі викладання курсу «Сімейна дошкільна педагогіка». *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 13–18, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ
ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «СІМЕЙНА ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА»**

У статті розглянуто особливості підготовки фахівців дошкільної освіти до взаємодії та співпраці з батьками вихованців закладу дошкільної освіти задля реалізації завдань ефективної едукативної діяльності дітей дошкільного віку.

Проаналізовано особистісні риси вихователя, його спроможність налагодити результативні стосунки з вихованцями, а також їхніми батьками з метою здійснення ефективного сімейного виховання дошкільників.

Встановлено, що систематичне застосування новітніх методів навчання, інноваційних технологій, нестандартних і нетрадиційних шляхів у педагогічному виші сприятиме набуттю належної фахової підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти.

Сформульовано основні критерії досягнення успіху у процесі взаємодії вихователя з батьками майбутніми вихователями, а саме: наявність справжнього інтересу до дитини-дошкільника, глибокі знання основних закономірностей її розвитку, дієві заходи щодо індивідуального розвитку особистості дитини, дотримання єдиних вимог ЗДО та сім'ї в реалізації мети виховання дошкільника, постійне самовдосконалення та саморозвиток студентів.

З'ясовано характерні особливості підготовки майбутніх дошкільних педагогів до роботи з сім'єю дитини дошкільного віку. Розкрито сутність компетентності студентів щодо даної проблеми, вказано основні напрями її реалізації.

Підкреслено, що надзвичайно перенасичений сучасний інформаційний потік щодо взаємодії з батьками дітей дошкільного віку створює перешкоди на шляху повноцінного опанування студентами міцних навичок практичної діяльності. Одним із шляхів уникнення негативних наслідків окресленої ситуації є широке залучення студентів до діяльності науково-дослідних лабораторій, проблемних груп, котрі б детально розглядали сучасні проблеми сімейної дошкільної педагогіки та брали активну участь у їх розв'язанні.

Ключові слова: педагог дошкільного профілю, робота з сім'єю, підготовка вихователя до роботи з сім'єю вихованця, фахова підготовка, співпраця, взаємодія, професійна діяльність.

Yurii KALICHAK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, Ukraine, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

To cite this article: Kalichak, Yu. (2023). Pidhotovka fakhivtsiv doshkilnoho profilu v protsesi vykladania kursu "Simeina doshkilna pedahohika" [Training preschool teachers by teaching the course "Family preschool pedagogy"]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 13–18, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

**TRAINING PRESCHOOL TEACHERS BY TEACHING
THE COURSE "FAMILY PRESCHOOL PEDAGOGY"**

The article examines the peculiarities of training the preschool teachers in interaction and cooperation with parents of preschool children in order to provide effective education of preschool children.

The personal traits of the teacher and their ability to establish effective relationships with pupils, as well as their parents, in order to implement effective family education of preschoolers, have been analysed.

It has been established that the systematic application of the latest teaching methods, innovative technologies, non-standard and non-traditional ways in a pedagogical university will help organise a proper professional training of specialists in the field of preschool education.

The main criteria for achieving success in the process of interaction between the teacher and the parents have been formulated, namely: the presence of a genuine interest in the preschool child, deep knowledge of the basic laws of his development, effective measures for the individual development of the child's personality, compliance with the unified requirements of the child-care center and the family in the implementation goals of preschool education, constant self-improvement and self-development of students.

The characteristic features of the training of future preschool teachers to work with the family of a preschool-age child have been clarified. The essence of students' competence regarding this problem is revealed, the main directions of its implementation are indicated.

It is emphasized that the extremely oversaturated modern information flow regarding interaction with parents of preschool children creates obstacles on the way to full mastery of strong practical skills by students. One of the ways to avoid the negative consequences of the described situation is the broad involvement of students in the activities of scientific research laboratories, problem groups, which would consider in detail the modern problems of family preschool pedagogy and take an active part in their solution.

Key words: *preschool teacher, collaboration with the family, preparing the teacher to work with the pupil's family, professional training, cooperation, interaction, professional activity.*

Актуальність проблеми. Всі народи світу, без виключень, дбають і піклуються про народження та подальшу едукацію дітей дошкільного віку, належне виконання батьківських обов'язків усіма членами суспільства. Інститут сім'ї, котрий зараз зазнає різноманітних штучних трансформацій, залишається найважливішим сегментом людського суспільства, органічно поєднуючи зусилля людей різних поколінь у прагненні виховати достойних громадян. Міць і стабільність держави визначається здатністю сильної сім'ї до самоствердження, самовдосконалення (Боднарчук, 2001).

Громадянське суспільство у всі часи культивувало пріоритети інтересів сім'ї й дитини. Нині зменшення народжуваності в Україні, значне поширення незареєстрованих сімей, позашлюбна народжуваність, збільшення кількості розлучень аж ніяк не сприяє цьому процесу. Сучасна жінка не відчуває задоволеності життям, обмежуючись лише материнством. Вона прагне незалежності, досягнення кар'єрних успіхів, реалізації власних бізнес-проектів тощо. Задля можливості реалізуватися суспільство намагається всіляко допомогти батькам забезпечити малюкам належний догляд, створює можливості для виховання дітей поза домом, серед своїх ровесників, під опікою професійних фахівців, створюючи розгалужену систему різноманітних закладів дошкільної освіти (Горохович, 1990).

З цією метою сьогодні актуалізується пошук новітнього інструментарію вирішення проблеми підготовки справжніх фахівців дошкільної

освіти, котрі безпосередньо забезпечуватимуть належний рівень едукації дітей дошкільного віку. Найголовнішим завданням вихователя закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) вважаємо створення такої атмосфери в дитячому садку, котра б сприяла формуванню взаємозацікавлення в ефективному процесі життєдіяльності всіх суб'єктів спільної освітньої діяльності: дитячої спільноти, батьків і дітей, батьків і вихователів, дітей і дорослих тощо.

Професійна діяльність вихователя дітей дошкільного віку передбачає такі критерії: зацікавленість сім'ї дитини, діяльнісний інтерес до виховання, усвідомлення закономірностей його розвитку, сприяння індивідуальному становленню дитини, як особистості. Без тісної співпраці з батьками вихованців досягнення єдності в реалізації мети виховання кожної дитини, на наш погляд, неможливе. Опанування необхідних професійних умінь вихователя не обмежується процесом навчання у закладі вищої педагогічної освіти, адже стимулюється потребою професійного самовдосконалення та можливістю кар'єрного зростання. На успішність засвоєння професійних вмінь суттєво впливає свідомий вибір професії.

Студент упродовж педагогічної взаємодії з викладачем формує ціннісне ставлення до освіти, як до процесу та результату едукації. Для сучасного спудея своєрідність, самобутність і спрямованість мети освіти визначаються як наслідок здобутого життєвого досвіду, зокрема, ціннісного ставлення до вищої педагогічної дошкільної освіти. Викладач завдяки

власному рівню професійної компетентності спроможний скоординувати означені цінності. Складність і неоднозначність організації процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії потребує від нього неймовірної самовіддачі, високого професіоналізму, глибоких переконань тощо.

Подальша професійна діяльність випускника, як молодого педагога, вимагатиме не лише застосування засвоєних знань і навичок, а й здобутий досвід співпраці з викладачем, котрий неодмінно трансформуватиметься в особисту педагогічну позицію, що диктуватиме роль і значення дошкільника в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Застосування інтерактивних методів викладання курсу «Сімейна дошкільна педагогіка» дозволить поглибити та систематизувати наукові знання про специфіку дошкільної освіти внаслідок забезпечення спроможності до їх самостійного їх здобуття, саморозвитку, вчасно прищепленого вміння ефективно послугуватися різноманітними, особливо сучасними, джерелами. Основна увага зосереджена на засвоєнні студентами інтерактивних прийомів роботи з дітьми дошкільного віку в умовах ЗДО та сім'ї з метою соціалізації й удосконалення комунікаційних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти професійної підготовки фахівців дошкільного профілю досліджували такі науковці: Л. В. Артемова, І. Д. Бех, Н. В. Гавриш, С. А. Ладивір, Т. І. Поніманська та ін. (Гавриш, 2015; Калічак, 2023).

Мета дослідження – розкрити сучасні наукові уявлення про доцільні шляхи і засоби сімейного дошкільного виховання дітей та сформувати у студентів певні вміння і навички консультування батьків з питань сімейної дошкільної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Сімейна дошкільна педагогіка» є психолого-педагогічні основи сімейного виховання, тенденції виховання дитини в сім'ї, місце вихователя у виховному полі сім'ї та його вміння організувати освітню діяльність з дитиною на основі особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з нею.

Завдання предмету:

– поглиблення професійних знань студентів про сімейну педагогіку як галузь педагогічної науки;

– визначення ролі індивідуального виховання у сім'ї в сучасній освітній системі, з'ясування його специфічних особливостей;

– формування вміння аналізувати та оцінювати виховний потенціал сім'ї, діагностувати психолого-педагогічні основи сімейного виховання;

– реалізація індивідуальної моделі педагогічної взаємодії з батьками з метою цілісного педагогічного впливу на дитину;

– поглиблення професійного інтересу до обраного фаху» (Калічак, 2023, с. 3).

Лекції з навчальної дисципліни «Сімейна дошкільна педагогіка» передбачають таку «тематику:

Пренатальна педагогіка як основа сімейної педагогіки та сімейного виховання.

Сім'я як осередок входження дитини в соціальне довкілля.

1. Принципи та стратегія сучасного сімейного виховання.

2. Роль матері й батька у вихованні дитини.

3. Домашні конфлікти: механізми та профілактика.

4. Економічне виховання дітей у сім'ї.

5. Організація різних видів діяльності дитини в сім'ї (ігрова, трудова, побутова).

6. Використання досвіду етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини.

7. Єдність батьків і сімейного вихователя у розв'язанні завдань і підготовки дитини до школи» (Калічак, 2011, с. 13).

Викладач завдяки власним здібностям і усталеним завданням едукативної пропозиції пропонує студентам інтелектуальний продукт, акцентуючи увагу на виконанні самостійних завдань, формулюванні відповідей на запитання, участі в дискусіях і наукових конференціях, олімпіадах і творчих конкурсах, підготовці різноманітних публікацій та виступів, висловлюванні припущень, створенні презентацій, портфоліо, організації різноманітних науково-методичних і науково-практичних семінарів тощо.

Багаторічний педагогічний досвід дає підстави стверджувати, що інколи, створюючи чи навіть провокуючи певні педагогічні ситуації за умови різнобічного викладу матеріалу, подаючи подекуди абсолютно протилежні думки, досвічений викладач намагається прищепити студентам самостійне мислення, критичне ставлення до здобутої інформації та власних міркувань щодо її цінності. Педагог, як правило, уникаючи особис-

тих оціночних суджень, узагальнює результати, що змушує студента постійно робити вибір на користь істинності власних чи чужих тверджень.

У процесі співпраці між студентами: у парах, у підгрупах, мікрогрупах у студентів формуються такі риси, як відповідальність за достовірність інформації, обов'язковість, емпатія тощо.

Глибину засвоєння й усвідомлення кожним студентом конкретного матеріалу дозволяють проконтролювати індивідуальні письмові опитування, котрі є нетривалими та нечастими, однак перелік питань, їх тематики та проблематика змушують розмірковувати самостійно. Взаємооцінка письмових відповідей насправді продукує колективну думку й одночасно налагоджує міцну співпраці між студентами-однорічниками, зміцнює взаємодію між викладачами та студентами, робить їх одностайними, загалом сприяє становленню послідовників, подвижників тощо (Піроженко, 2014, с. 33).

Студенти, готуючись до участі в обговоренні, опрацюють основну й додаткову літературу, а також, за бажанням, мають можливість самостійно підібрати джерела інформації для відповіді на запропоновані заздалегідь викладачем індивідуальні завдання, котрі не зазначені в запропонованому списку тем для обговорення на семінарі.

Викладач – режисер кожного семінарського заняття, – вважає взаємодію студентів важливою умовою результативного проведення заняття. Зазначений випадок спонукає студента заробляти не лише оцінку, але й реально набути здатності до професійного зростання. Подібна співпраці зі студентами упродовж педагогічної практики в ЗДО дозволяє вибудувати міцний експериментальний фундамент для написання студентських випускових і наукових робіт з проблем дошкільної освіти (Одеса, 2016; Київ, 2016).

Наслідком засвоєння предмету мали б стати опанування таких «вмінь і навичок:

- аналізувати та оцінювати виховний потенціал сім'ї;
- оновлювати педагогічні знання та впроваджувати їх в практику професійної діяльності;
- застосовувати на практиці принципи та стратегію сучасного сімейного виховання;
- організовувати різні види діяльності дитини в сім'ї (ігрову, трудову, побутову тощо);
- використовувати досвід етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини;

– застосовувати моделі виховного процесу для батьків;

– розробляти власні технології індивідуального виховання на основі знань про психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку;

– діагностувати психолого-педагогічні особливості дітей-дошкільників різних вікових періодів;

– реалізувати індивідуальну модель педагогічної взаємодії з батьками з метою цілісного педагогічного впливу на дитину» (Калічак, 2011, с. 10).

Питання, що виносяться на «самостійне опрацювання: Особливості соціалізації дошкільника у родинно-сімейному колі. Процес сімейного виховання у історії педагогічної думки. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї. Зовнішні фактори впливу на сім'ю та виховання. Особливості внутрішніх факторів впливу на процес сімейного виховання. Стилі сімейного виховання. Їхня основні принципи і характеристики. Стратегії домашнього виховання: суть та особливості. Кумівство: причини виникнення, значення, роль у процесі соціалізації особистості. Педагогічні умови ефективності батьківського спілкування. Теорії підготовки батьків до виконання виховної функції. Система педагогічної культури батьків. Завдання педагогів щодо підвищення педагогічної культури батьків. Сучасні тенденції та форми психолого-педагогічної освіти та навчання батьків. Класифікація типів особистісної поведінки батьків та їх характеристика. Помилки батьків у процесі виховання та шляхи їхнього попередження й усунення. Насильство щодо дітей: типи, причини, шляхи попередження. Сімейний побут та його вплив на процес виховання дітей. Сімейні звичаї, традиції, обряди та їхня роль у вихованні особистості» (Калічак, 2011, с. 58).

Задля здійснення результативної співпраці вихователя ЗДО та батьків необхідно дбати про належний рівень педагогічної культури батьків, котра у процесі формування використовує не лише традиційні форми і методи, але й здобутки нового суспільного досвіду, новітніх психолого-педагогічних досліджень, педагогічної практики (Арват, 1996, с. 135).

Глибокі демократичні перетворення у сучасному суспільстві диктують нагальну потребу перед педагогами і батьками відмови від авторитарної педагогіки.

Успішна робота з батьками передбачає підготовку студентів до організації ефективної

взаємодії з батьками дошкільників. Проте, недостатній рівень підготовленості випускників, пояснюється несистематичністю їхньої підготовки, свідчить про «важливість організованої, цілеспрямованої, конкретної, не лише теоретичної, а й практичної підготовки майбутніх дошкільних педагогів до тісної взаємодії з сім'єю» (Сухарева, 2008, с. 33).

Жоден ЗДО не в змозі замінити функції духовного спілкування, емоційної підтримки, адже лише сім'я здатна забезпечити унікальні умови щодо емоційно-духовного життя особистості дитини.

Збільшення кількості наукової та навчальної інформації вносить суттєві труднощі у процес підготовки фахівців дошкільного профілю щодо дієвого застосування різноманітного педагогічного інструментарію роботи з батьками, що зумовлює відчутні протиріччя між вимогами до викладача і студента через прискорене старіння знань, великий об'єм інформації, тривалість навчання і перелік дисциплін, котрі вивчаються у закладі вищої освіти. Виходом із подібної ситуації вважаємо засвоєння студентами спроможності до педагогічної творчості та постійної можливості моніторингу інновацій у царині дошкільної педагогіки (Стельмахович, 1992, с. 17).

Такий підхід потребує від викладача здатності трансформувати наукову інформацію в навчальну, обов'язково враховуючи сучасні методичні вимоги вдосконалення технологій

викладання, узагальнення великого масиву фактів, виокремлення основних знань тощо.

Величезний інформаційний потік у сфері роботи з сім'єю обмежений у часовому вимірі. Виконання творчих завдань самостійно дозволить студенту сформувати міцні навички практичної діяльності. Без диференційованого підходу щодо творчої взаємодії із студентами тут неможливо досягти бодай мінімального результату, що вважаємо можливим у творчих групах студентів, науково-дослідних лабораторіях, котрі б займалися дослідженням проблем сімейної дошкільної педагогіки (Костів, 1996, с. 33).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дисципліна «Сімейна дошкільна педагогіка» займає одне із провідних місць у системі фахової підготовки справжнього професіонала-дошкільника, здатного успішно планувати й реалізовувати на практиці дієву взаємодію із сучасною молододу сім'єю задля повноцінної едукативної дитини дошкільного віку. Єдність вимог закладу дошкільної освіти та батьків уможливить результативність гармонійного виховання дошкільника. Величезне значення мають зусилля вихователів щодо педагогізації батьків своїх вихованців, котрої так бракує на сьогоднішньому етапі функціонування системи дошкільної освіти в Україні.

Перспективними вважаємо дослідження родинного контексту едукативної дитини дошкільного віку щодо ширшого використання етнопедагогічного досвіду виховання найменших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднарчук О. Психологія сім'ї: курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
2. Гавриш Н. В. та ін. Розумне виховання сучасних дошкільнят: монографія. Київ : «Слово», 2015. 176 с.
3. Горохович А. Батьки і діти : монографія. Вінніпег, 1990. 176 с.
4. Дошкільне та сімейне виховання: теорія, методика, практика. Матеріали науково-практичної конференції. Одеса, 2016. 259 с.
5. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях : монографія. Київ, 2016. 127 с.
6. Калічак Ю. Л. Сімейна дошкільна педагогіка: робоча програма. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 12 с.
7. Калічак Ю. Л., Клим М. І. Сімейна дошкільна педагогіка: методичні рекомендації. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 64 с.
8. Костів В. Народньо-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина: книга для вчителя. Івано-Франківськ, 1996. 196 с.
9. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Виховуємо дитину, зростаємо як батьки : навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2014. 168 с.
10. Родинно-сімейна енциклопедія: за загальною редакцією Арвата Ф. С. та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.
11. Стельмахович М. Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст. *Рідна школа*. 1992. № 3–4. С. 14–19.
12. Сухарева Л. С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників : монографія. Вид. група «Основа» : «Тріада», 2008. 128 с.

13. Сухомлинський В. О. Мікроклімат вашого дому : монографія. Т. 5. С. 436–440.
14. Товкач І. Є. Хочу бути мамою, хочу бути татом : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 368 с.
15. Щербань П. М. Пам'ятай ім'я своє: Заповіді сімейної педагогіки : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2006. 191 с.

REFERENCES:

1. Bodnarchuk O. Psykholohiia simi: kurs lektsii [Family psychology: a course of lectures]. Kyiv : MAUP, 2001. 96 s. (in Ukrainian)
2. Havrysh N. V. ta in. Rozumne vykhovannia suchasnykh doshkilniat [Smart education of modern preschoolers : monograph]. Kyiv : «Slovo», 2015. 176 s. (in Ukrainian)
3. Horokhovych A. Batky i dity: monohrafiia [Parents and children: monograph]. Vinnipeg, 1990. 176 s. (in Ukrainian)
4. Doshkilne ta simeine vykhovannia: teoriia, metodyka, praktyka. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. Odesa, 2016 [Preschool and family education: theory, methodology, practice. Materials of the scientific and practical conference. Odesa, 2016]. 259 s. (in Ukrainian)
5. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku na khrystyianskykh tsinnostiakh: monohrafiia [Spiritual and moral education of preschool children based on Christian values : monograph]. Kyiv, 2016. 127 s. (in Ukrainian)
6. Kalichak Yu. L. Simeina doshkilna pedahohika: robocha prohrama [Family preschool pedagogy: work program]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil DDPU im. I. Franka, 2016. 12 s. (in Ukrainian)
7. Kalichak Yu. L., Klym M. I. Simeina doshkilna pedahohika: metodychni rekomendatsii [Family preschool pedagogy: methodical recommendations]. Drohobych : Redaktsiino-vydavnychi viddil DDPU im. I. Franka, 2011. 64 s. (in Ukrainian)
8. Kostiv V. Narodno-pedahohichni idei mynuloho u formuvanni suchasnoho sim`ianyna: knyha dlia vchytelia [Folk-pedagogical ideas of the past in the formation of a modern family man: a book for a teacher]. Ivano-Frankivsk, 1996. 196 s. (in Ukrainian)
9. Pirozhenko T. O., Khartman O. Yu. Vykhovuemo dytynu, zrostaiemo yak batky: navchalno-metodychnyi posibnyk [Raising a child, growing up as parents: educational and methodological manual]. Ternopil, 2014. 168 s. (in Ukrainian)
10. Rodynno-simeina entsyklopediia: za zahalnoi redaktsiieiu Arvata F. S. ta in. [Family encyclopedia: edited by Arvat F. S. and others]. Kyiv : Bohdana, 1996. 438 s. (in Ukrainian)
11. Stelmakhovych M. H. Simia i rodynne vykhovannia v Ukraini z naidavnishykh chasiv do XIX st. [Family and family education in Ukraine from the earliest times to the 19th century]. *Ridna shkola*. 1992. № 3–4. S. 14–19. (in Ukrainian)
12. Sukharieva L. S. Pikluiemos razom z batkamy. Robota z batkamy doshkilnykiv : monohrafiia [We take care together with parents. Work with parents of preschoolers: monograph]. Vyd. hrupa «Osnova» : «Triada», 2008. 128 s. (in Ukrainian)
13. Sukhomlynskyi V. O. Mikroklimat vashoho domu: monohrafiia [The microclimate of your home : monograph]. Т. 5. С. 436–440. (in Ukrainian)
14. Tovkach I. Ye. Khochu buty mamoiu, khochu buty tatom: navchalno-metodychnyi posibnyk [I want to be a mother, I want to be a father: educational and methodological guide]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 2012. 368 s. (in Ukrainian)
15. Shcherban P. M. Pamiatai imia svoje: Zapovidi simeinoi pedahohiky: navchalnyi posibnyk [Remember your name: Precepts of family pedagogy: a study guide]. Kyiv : Vyscha shkola, 2006. 191 s. (in Ukrainian)